

L'AVIACIÓ I LA GUERRA CIVIL A SANT PERE DE RIUDEBITLLES

Grup de Recerques Històriques de Sant Pere de Riudebitlles

L'ofensiva dels "nacionals" per la zona del riu Ebre va dividir el territori de l'Espanya Republicana en dues parts. En aquells moments es va tenir la certesa que la següent etapa de la guerra seria l'ocupació de Catalunya, ja que convenia, el més aviat millor, separar el territori republicà de la frontera amb França, per on podien venir reforços en el cas d'esclatar un conflicte d'abast mundial.

Això va fer que el govern Republicà decidís traslladar cap a Catalunya algunes de les esquadres d'aviació que li quedaven a València i Aragó. S'escollí el Penedès perquè era un lloc equidistant del Baix Ebre i del Segrià, per on, possiblement, començaria l'ofensiva. En el Penedès s'hi situaren quatre camps d'aviació per ser un territori adient, amb moltes planes, pel seu clima amb molts pocs dies de vents forts o boira espessa, així com, per estar a una distància favorable operativament per a les forces republicanes.

La construcció del camp d'aviació de Sabanell

Durant la guerra es varen construir quatre aerodroms militars al Penedès: el de Sta. Oliva, prop del Vendrell, el d'Els Monjos; el de Pacs i el de Sabanell, prop del Pla del Penedès, en terres de Cal Nadal, Cal Raspall i d'altres propietaris més petits. El camp de Sabanell en els documents "del ejército nacional" sempre hi figura amb el nom de "San Pedro, por ser San Pedro de Riudevitlles el pueblo más importante que había cerca del campo" (Íñiguez, 2002). Aquest camp es va començar a construir a la primavera de 1938, i va estar actiu fins l'entrada dels "nacionals" el gener de 1939.

Per tal d'ajudar en la construcció del camp de Sabanell, tots els ajuntaments de la contornada tenien obligació d'enviar-hi un contingent d'homes, potser una dotzena cadascun. Allà s'hi trobaven homes dels municipis del Pla del Penedès, de Torrelavit i de Sant Pere que havien d'anar-hi obligatòriament per torns. Alguns veïns del poble de Riudebitlles que visqueren de petits aquells fets, expliquen que cada dia venien a buscar

un grup d'homes amb una camioneta, per netejar i explanar el futur camp. La camioneta portava dos bancs, un a cada costat de la caixa. A més a més dels pares d'en Joan Romeu Busquets i d'en Joan Romeu Llorens, que han explicat els fets, també van anar-hi el Salvador Escudé de cal Deugràcies, el Miquel Rafecas de cal Manan, el vell Planes, el de cal Bonna, el Jep de la Dalla i alguns altres.

El Miquel Rafecas de Cal Manan se n'ocupava d'anar per les cases a avisar als homes que havien d'anar-hi l'endemà. Els noms eren en una llista probablement confeccionada per l'Ajuntament.

Foto 1. Vista aèria del camp d'aviació l'any 1938.

La feina d'aquesta gent consistia en tallar els ceps i els arbres amb les aixades per aplanar el terreny. Com que era primavera, els ceps ja brotaven i a cada cop saltaven tots els brots. Al vespre, quan acabaven el jornal, els pagaven i els tornaven cap a casa. La feina grossa va ser per explanar el camp, potser un parell de mesos, però després se sentia dir que alguns del Pla hi anaven per fer feines de conservació, cobrant el mateix que quan el construïen. Sembla que el jornal d'un dia era de 10 a 15 pessetes.

Foto 2. Una de les entrades d'un refugi petit que encara es serva.

En el camp es bastiren refugis fets amb maons d'una obra d'un veí de Sabanell. El refugi gran tenia una rampa d'uns 50 metres, feia un tomb i després hi havien escales. Quan s'arribava a baix hi havia cinc o sis habitacions, un passadís i una altra sortida a la vinya de cal Rei. També hi havia un respirador. Entre les dues boques d'entrada d'aquest refugi hi havia la caseta de comandament, que una bomba va destruir i va haver de ser refeta. Al voltant del camp es podien trobar diferents refugis més petits pels aviadors en cas de bombardeig.

Els soldats s'allotjaven a Cal Fontanals, que fou requisada al Sr. Valero, propietari de la casa pairal de Sabanell. En aquesta casa hi havia una torrassa amb una campana i dos soldats de vigilància. Quan venien a bombardejar, els soldats de guardia tocaven la campana i tots els veïns anaven al refugi.

Un cop acabat el camp, hi restà una brigada permanent de neteja per allisar el camp quan hi aterraven els avions, ja que aquests deixaven uns solcs al seu darrera. " *Tapar bien los realitos. Tapar bien los realitos*", els deien, aleshores amb aixades, anaven darrera dels avions que aterraven per tapar els solcs que aquests havien deixat. Això es devia a què, aquests avions petits no portaven frens a les rodes; de manera que, per poder-los parar, clavaven una espècie d'arada petita que portaven a la cua (el patín de cola), que deixava uns solcs a terra, "*los realitos*", que havien d'ésser tapats per no perjudicar els altres aterratges. De fet, aterrar amb aquells avions era una autèntica aventura!

En el camp de Sabanell hi havia, més o menys, uns 20 xatos que duïen les bombes penjades a sota les ales. Els engegaven amb un camió que portava un mecanisme que feia girar l'hèlix. En els documents consultats per a elaborar aquest treball (veure bibliografia) diuen que, en els dies més conflictius de la Batalla de l'Ebre, els avions feien fins a tres sortides diàries; o sigui només tenien temps d'aterrar per a reposar combustible, munició i possiblement canviar de pilot. I això fins a tres vegades diàries abans no es fes de nit.

Per a la gent jove de Riudebitlles anar al camp d'aviació era festa grossa. Alguns hi anaven en bicicleta i des d'un tros enllà observaven els avions i el moviment del camp. Fins i tot alguna vegada, a unes noies que hi anaven les havien fet marxar perquè es pensaven que podrien ser espies. Els avions eren allà a tocar, l'un al costat de l'altre, amb la cua vora la carretera. El Joan Romeu Llorens explica que, de petit tenia una cabra que anava a pasturar a una vinya de Cal Music que està després del torrent davant de Cal Bassó. Estant allà, li ploïen les bales que tiraven les metralladores dels avions, tot fent pràctiques d'entrenament. Aquest fet va durar alguns dies i no li'n va tocar cap, però de ben poc va anar! Això era degut a què, abans de sortir els avions, posaven a la metralladora una cinta de bales noves i havien de fer uns quants trets per comprovar que no s'encasquetés i quedés bloquejada. Com que els avions eren encarats direcció Sant Pere, les bales anaven en aquella direcció.

Allotjaments i intercanvis. Relacions amb la població civil

Els oficials s'allotjaven a Cal Raspall, Cal Nadal i Cal Sardà, a Ca l'Aguilera i Mas Romaní. A les Planes Noves, segons explica en Cristòfol Florido, que era soldat d'aviació i estava a càrrec de la centraleta de telèfons, va ser la primera seu de l'Estat Major que més tard es va traslladar a Sant Sadurní

d'Anoia; per això la Sra. Engràcia Montal, actual propietària de les Planes Noves, recorda que el seu pare, un cop acabada la guerra, va haver d'anar a buscar els mobles a Cal Baqués de Sant Sadurní.

A la rectoria de St. Pere hi va viure un capità d'aviació amb la seva família (mare i germans). Aquest capità de cognom Castillo tenia un germà petit de nom Manel que, imitant els homes que podaven els arbres de St. Pere, va voler fer el mateix amb tots els arbres fruiters que hi havia a l'hort del mossèn, i els va pelar de tan mala manera, que no sabem si van tornar a brotar. En acabar la guerra aquesta família va marxar.

Un altre aspecte important en relació al camp fou el dels intercanvis de queviures entre els soldats i la població civil dels pobles del voltant. A Cal Sardà moltes dones hi anaven per intercanviar productes de menjar: algun cap de bestiar, ous, pollastres, conills, tomàquets, a canvi de productes molt difícils de trobar en època de guerra: arròs, sucre, xocolata, cafè, bacallà,... que els aviadors tenien de sobres. Alguns dies un camió procedent del camp d'aviació es col·locava davant del Casino, que estava arranjat com a magatzem, per fer intercanvis de productes comestibles amb la gent del poble. Es comentava que si hi anaven noies joves a fer l'intercanvi, sempre els feien més bons tractes.

A St. Pere també es van desenvolupar algunes relacions més socials, així alguns pilots, la majoria molt joves, anaven al cosidor de Cal Xarret, al carrer Major. Allà sempre hi havia noies que xerraven amb els aviadors. Com explica la Teresa Feliu: *"La meva germana gran havia estudiat Corte y Confección i a casa nostra, al carrer Major, tenia un petit taller on n'ensenyava a moltes noies. Jo recordo que aquell estiu de 1938 molts soldats aviadors venien a passar les tardes a St. Pere, i sempre passaven per allà el cosidor i fèiem tertúlies i bromes... coses de joves! A l'habitació del costat del cosidor jo hi tenia el piano i alguns soldats que els agradava la música clàssica venien a passar-hi estones. En recordo un, que era de Madrid, que es deia Francisco de Pedro i que una vegada em va regalar un dibuix de Chopin, fet per ell, amb "plumilla". Un altre aviador me'n va regalar un altre de Beethoven. Dibuixos que encara guardo com a record d'aquells temps".* La majoria d'aviadors eren castellans, tot i que també n'hi havia algun de català. Alguns d'aquests aviadors, quan passaven per sobre St. Pere, feien cabrioles fer-se veure, sobretot davant les noies.

Models d'avions. El bombardeig

El camp d'aviació de Sabanell era de 2a. categoria. Els avions que hi anaven eren caces Polikarpov I-15 de dues ales, lleugers i petits, amb el motor de davant molt gros i per això els hi deien popularment Xatos.

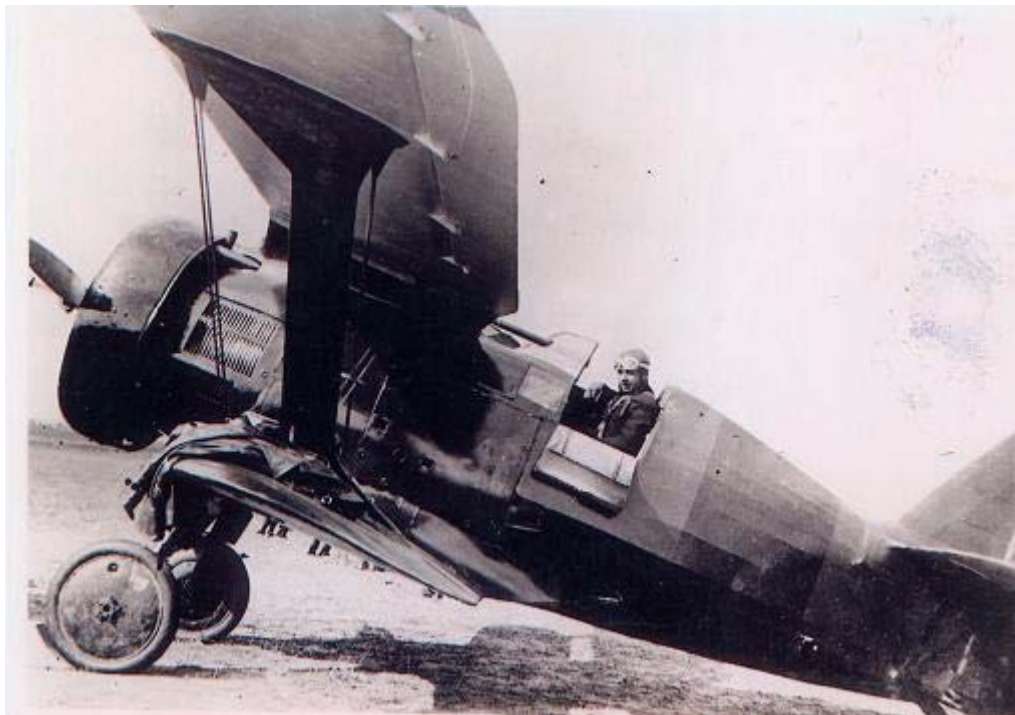

Foto 3. Avió de caça republicà Polikarpov I-15. El Xato

Del bàndol republicà hi havia el Xato, del bàndol "nacional" el més conegut era la Pava. Aquest era un avió espia que només anava fent reconeixements i fotografies aèries per saber les posicions dels contraris.

Segons els records de l'Ernest Saumell, la gent quan veia la Pava s'amagava. Ell mateix va estar acampat a la Palma d'Ebre en un camp d'oliveres i quan venia la Pava, els oficials els feien amagar sota els arbres, perquè no els localitzessin! Els alemanys van enviar la "Legión Cóndor" i tot de material de guerra que va servir de prova per a la Segona Guerra Mundial. "La Pava només era per observar, perquè anava molt lenta. Abans de fer un assalt, la Pava ja donava el punt exacte on hi havia l'objectiu. A l'entrada de Corbera d'Ebre, el 3 de setembre de 1938, va passar i quan va tenir l'objectiu ben determinat, va trametre la informació a l'artilleria nacional, que nosaltres anomenàvem "La loca", i que ens va fúmer més d'una hora de cacauets seguits!. I nosaltres dins la trinxera vam quedar mig coberts de terra. Al cap d'una estona, va tornar a inspeccionar i abans de mitja hora van venir

els caces. Aquests feien la Noria (que vol dir que baixaven en picat metrallant, donaven la volta i s'enlairaven, per tornar-se a posar darrera l'altra avió, i així anaven fent com una nòria) i ens van metrallar. De tant en tant ens fotien una bombes petites, perquè els caces no podien portar gaire pes. Van anar passant i quan es va acabar la munició l'aviador alemany com que ja no tenia cap bomba ens va tirar la caixa buida i va caure esberlant-se uns metres enllà d'on estàvem nosaltres. El soroll que va fer ens va "fúmer un susto" de mort. El dia 4 de setembre de 1938 em van ferir en portaren a l'hospital a Miravet i després cap a Cambrils i Montserrat".

El desembre de 1938 St. Pere va patir l'únic bombardeig de la guerra, que tot i causar un gran ensurt a la població, no va ocasionar cap víctima.

Dies abans d'aquest fet, per sobre el nostre poble se sentia passar un avió que feia un so com: rrrmonn, rrrmonn, i per això li deien el Ramon. La gent l'associava als bombardetjos de Barcelona.

Hem recollit alguns testimonis del bombardeig, com el de Josefina Arnan que recorda que era el desembre, perquè el seu pare havia mort el 18 d'aquell mes i ella era a Terrassola, a casa la seva tieta. La gent li deia: A St. Pere han caigut bombes! Tot és fum! I ella estava ben espantada! Per la seva part en Jaume Romeu va sentir dir que els avions dels "nacionals" s'havien equivocat, perquè anaven per destruir el camp d'aviació del Pla, però com que era un dia de boira van confondre St. Pere pel Pla i van deixar anar les bombes des de l'Altra Banda fins a Cabrera. Tot i que hi ha una altra versió, la de Francesc Nadal, sembla ser que l'aviador que havia de bombardejar Sabanell era fill de cal Nadal del Pla. Quan va ser l'hora no les va voler tirar a casa seva i les va deixar anar en un altre cantó. També es diu que abans de deixar-les anar, va ser perseguit per un caça republicà i que, en sentir-lo tant a prop, va precipitar el bombardeig. Quina és la versió correcta? possiblement no ho sabrem mai.

El dia del bombardeig estava molt núvol. Segons explica el Josep Esteve, ell sentia el soroll d'un avió i tot d'un plegat es va sentir un soroll diferent, com si l'avió caigués en picat. Ell llavors, mig espantat, es va tirar al terra i van començar a petar bombes mentre el terrat vibrava. El Joan Romeu Llorens aquella hora sortia d'estudi i va anar cap a la vinya on hi havia el seu pare, a l'actual Cel Blau. Allà va sentir un soroll d'avions que s'acostaven. Tot d'un plegat va sentir: sssssssssssssss i va dir-li al pare: "Pare, ajaguem-nos que baixen bombes!" I el pare va fer: Què dius ara? Però jo ja era al terra i

sento cap allà a l'Altra Banda : Boooooooooooooom!. Després en van caure d'altres espaiades fins a Cabrerd'.

Foto 4. Membres del Grup de Recerques amb altres acompanyants davant del cràter que va deixar la bomba al costat de la vinya de cal Serenet (maig del 2003)

Els pares del Gaspar Osta estaven a la vinya acabant de fer quatre herbes per a les bèsties. La bomba va caure al mig de la vinya: a un costat va quedar el seu pare i a l'altre la seva mare. Encara, de vegades, llaurant surten trossos de metralla. L'Araceli Pascual venia aquell dia, amb la seva mare Mercé Rosés, del Pla, on anaven cada setmana a intercanviar sosa càustica a canvi de menjar: conills, llenties, cigrons... Amb la sosa i les morques de l'oli la gent fabricava sabó que anava molt buscat. Aquell dia, quan eren vora St. Pere, van sentir soroll d'avions i també de bombes que queien i van témer que els avions no haguessin bombardejat a cal Ròmul considerada una indústria de guerra, ja que fabricaven el paper de filtre que portaven les màscare anti-gas. Però quan van anar arribant al poble ja van assabentar-se que havien caigut cap al darrera de l'Altra Banda. Una de les altres bombes va caure al local del Centre de Canaletes i va destruir la barberia i part de la casa de Francesc Nadal. El manubri que feia poc que s'havia comprat per fer ball, va quedar tot escampat pels boscos del voltant. Una morera que hi havia al davant va entrar per la porta principal de casa seva i una porta corredissa de la sala de ball, va entrar per una finestra i va caure sobre el llit!

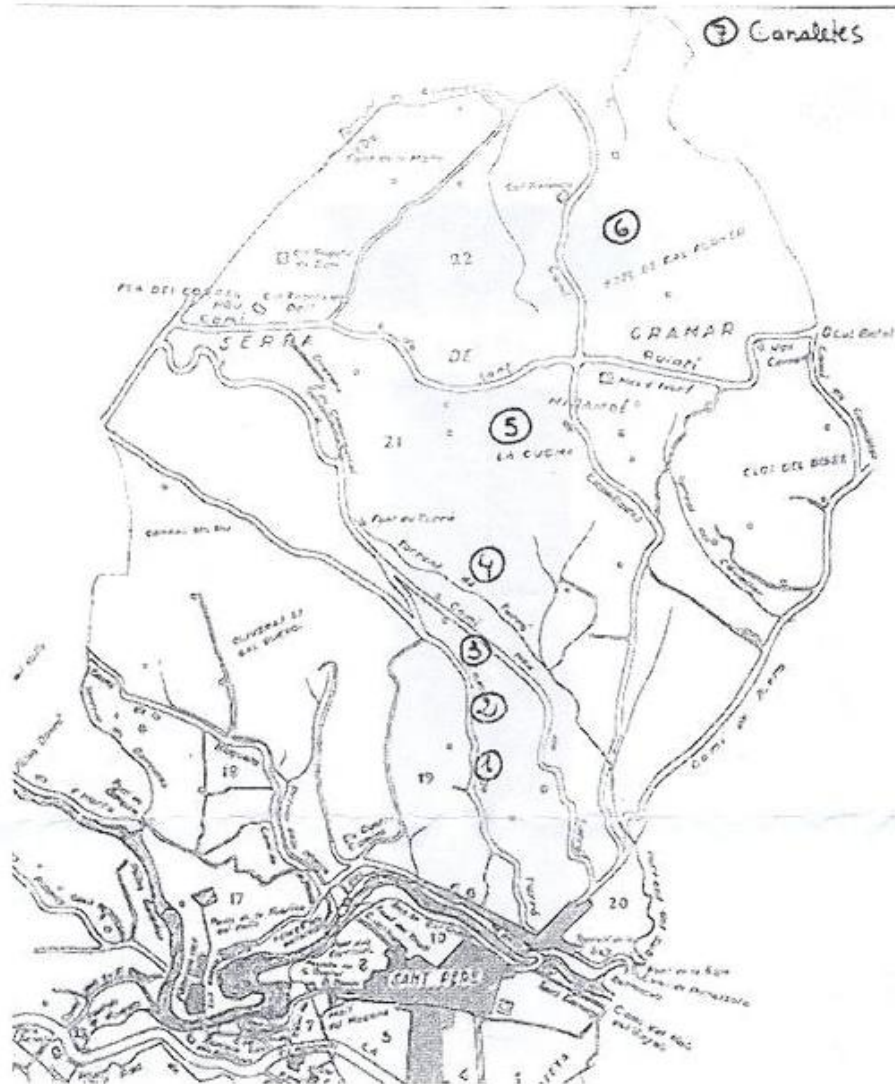

Foto 5. Mapa de la situació on van caure les bombes, des de Sant Pere a Canaletes: 1. A la vinya de cal Gaspar; 2. A la carena de Torró; 3. Al camí nou de Torró; 4. A la vinya de cal Rafecas; 5. A la vinya de cal Serenet; 6. Al bosc del Forner; 7. A Canaletes on va destruir el Cafè, la barberia i la Sala.

Després de la bomba de Canaletes en van caure algunes més fins la Fou, algunes van explotar i d'altres no. Les bombes que no van esclatar, després de la guerra, les va fer petar la Guàrdia Civil disparant-lis trets.

La gent de St. Pere també va veure algun que altre combat aeri, com li va explicar al Santiago Ferràs, el seu pare. Una vegada que estava a la vinya anant cap a Can Ros, va veure com un avió caça perseguia un avió gros, dels "nacionals". Al final l'avió es va ficar dins la fondalada del torrent del Cavaller i la feineda que va tenir per sortir-ne. El seu pare també li va explicar que hi havia dos soldats que, en aquell moment estaven demanant-li

menjar, i en veure l'escena van exclamar: "Venga, Negrín, derríballo! Venga, Negrín, derríballo!". D'altres van sentir com s'empaitaven i es metrallaven alguns avions.

Els refugis

Tot i que el bombardeig no havia provocat víctimes, l'esglai que va causar a la població va fer que l'endemà mateix es comencessin a construir refugis.

A l'Altra Banda en Gaspar Osta recorda que l'avi Bitxet i ell van començar a picar a la paret del celler fins que es van trobar amb el vell Sales que també n'havia començat un des de casa seva per sota el carrer. El pare del Santiago Ferràs també en va fer un, a continuació del celler, cap a la vinya. L'única sortida era pel celler, que si arriba a ensorrar-se la casa, hi haguessin quedat tots enterrats!. Ell recorda que, el dia que van entrar els "nacionals", el seu pare encara treia terra del celler cap al carrer per acabar el refugi.

Segons el Joan Romeu Busquets al Torrent Cuitó, al costat de Cal Paieta, donant a la timba, en van fer un tots els veïns. Era un forat excavat a la paret de la timba amb dues obertures. Recorda que, tot picant, el vell Cosme va trobar una pedra molt grossa al sostre i la va anar burxant per sota amb un pic i de cop i volta li va caure a sobre i li va trencar la cama. Hi va haver molta feina per treure'l d'allà sota. A davant de Cal Cana, a mig carrer, els veïns n'excavaven un altre, i com que van trobar una terra molt tova, van començar a fer galeries i galeries,... El cas és que un dia que havia plogut i estava molt humit, tot es va ensorrar... Al carrer de Sant Sadurní, entre les dues torres de Ca l'Herrando en van fer un, que sortia on hi ha ara el garatge. També d'altres feren trinxeres per resguardar-se de les bales (al darrera del carrer Nou, allà a l'hort de l'Estruc). Eren unes trinxeres d'uns 50 cm. que servien, sobretot, per a jugar. Com a refugis també hi havia els cellers que tenien volta. Al carrer Nou s'anava al celler de cal Tano, on a més a més, en Josepet hi havia posat un pis de bales de draps per esmorteir l'impacte de les bombes. Com diu Josep Esteve, "*Nosaltres ens sentíem molt segurs. No m'estranyaria que els últims dies abans d'entrar els "nacionals", allà hi haguessin unes seixanta o setanta persones. Dormíem sobre matalassos, l'un al costat de l'altre, com a sardines*".

Com a cloenda dir que el camp fou desmantellat en poques hores davant la imminent arribada dels "nacionals". De tota manera abans havien fet fosses

i posat dinamita sota el pont per a fer-lo volar. També s'havia de fer volar el quarter on s'allotjaven els soldats, però dos d'ells, tot fent broma, van encendre la dinamita abans d'hora i va petar tot. Van morir els dos soldats i els van colgar sota els arbres. Amb l'explosió va sortir com un bolet de foc i fum. Els "nacionals", pensant que hi havia resistència, només feien que tirar autobusos. (informació donada per la Sra. Conxita Romagosa de Sabanell).

Alguns dels soldats que havien estat en aquest camp, un cop acabada la guerra, van tornar la majoria per casar-se amb noies que havien conegut durant aquests temps. Aquest és el cas de l'Antònio Lacambra que es va casar amb una noia del Pla i van venir a viure a Sant Pere.

INFORMACIÓ FACILITADA PER:

Josep Esteve

Jaume Romeu

Joan Romeu Busquets

Joan Romeu Llorens

Santiago Ferràs

Teresa Feliu

Josefina Arnan

Araceli Pascual

Ernest Saumell

Francesc Nadal

Gaspar Osta

Conxita Romagosa

Engràcia Montal

Cristòfol Florido

GRUP DE RECERQUES HISTÒRIQUES:

M. Carme Alsina

Fina Carol

Montserrat Esteve

Rosa M. Esteve

Anna Lloret

Joan B. Morgades

Àngels Torrents

Josep Torrents
Blai Vilà

BIBLIOGRAFIA:

IÑIGUEZ, David, *El vesper de la gloriosa. L'aviació republicana*, Llibres de Matrícula. , Calafell, 2002

FOTOGRAFIES:

- 1 i 3 Facilitades per en Carles Querol
- 2 Facilitada per la Conxita Romagosa
- 4 Facilitada per la Fina Domingo,
- 5 Mapa de confecció pròpia.